

SELVBYGGERBOGEN

EN ANSØGNINGSVEJLEDNING TIL
URBANT SELVBYG PÅ MUSICON

INDHOLD

4	Introduktion
9	Definition
12	Inspiration
17	Visioner for Boligen
	Hvad kan man dele?
	Erhverv
25	Visioner for bæredygtighed
	Materialer
	Tilpasningsdygtighed
	Energi- og ressourceforbrug
37	Visioner for naboskab
	Et ansigt til byen
	At mødes
57	Den videre proces
	Tidshorisont
	Finansiering
	Rådgivning
54	Videre læsning

Kolofon

Relevante arkitektoniske problemstillinger og idéer, som kan inspirere og informere processen for 1) arbejdsgruppen bag Urbant Selvbyg på Musicon, samt 2) kommende selvbyggere.

Udarbejdet i samarbejde med:
Sandra Schumann Jensen, Roskilde Kommune
Jan Albrechtsen, Vandkunsten
Pernille Schyum Poulsen, Vandkunsten

Forfattere

Anne Romme, lektor, Det Kongelige Akademi
Morten Birk Jørgensen, lektor, Det Kongelige Akademi
Simen Sørthe, videnskabelig assistent, Det Kongelige Akademi
Daniel Rea Kragsskov, Vandkunsten

Institut for Bygningskunst og Kultur
Det Kongelige Akademi

Kunstfondens Boliglaboratorium
2023

KÆRE SELVBYGGERE

Tak fordi I vil være med til at sætte jeres præg på Musicon-bydelen! I er mange forskellige mennesker med forskellige interesser, kompetencer, aldre, livsbetingelser og tilhørsforhold. Nogle af jer har måske kompetencerne til at bygge et hus selv, andre har idéer, drømme og ønsker, men har ikke tænkt sig selv at være håndværkere. Nogle ønsker sig masser af forpligtende fællesskab, andre så lidt som muligt. Nogle vil bo småt, mens andre vil bo større, alene eller i fællesskab. Fælles for jer alle er, at I gerne vil inddrages i udformningen af den bolig, I skal flytte ind i. Og ved at deltage i tilblivelsen af jeres egen bolig, kommer I også til at præge det fællesskab, som opstår omkring boligerne, i bydelen – og sågar boligbyggeriet i det hele taget. Med Selvbyg Musicon er dette undtagelsesvis muligt i en bymæssig sammenhæng som almindeligvis er udviklernes domæne. Det er et pionérprojekt i dansk sammenhæng; I er gået foran og vi er mange, der vil følge interesserede med i hvordan drømmene bliver til virkelighed.

Selvbyggerbogen, som du har mellem hænderne, er udarbejdet af arkitekter fra Det Kongelige Akademi og Tegnestuen Vandkunsten. Vi er i skrivende stund en del af rådgiverteamet for Selvbyg Musicon. Og hvad laver vi som arkitekter så her, hvor det handler om at bygge selv, kunne man med rette spørge?

→

For det første er vi her for at lære. Vi tror på, at vores fag har brug for fornyelse og samarbejder med mennesker, som er ambitiøse på fællesskabets, bæredygtighedens og medbestemmelsens vegne. Vi vil være med fra sidelinjen, observere og diskutere hvad arkitekturen kan lære af jer.

For det andet er vi her for at rådgive. Det er en vigtig ambition for holdet bag Selvbyg Musicon, at projektet skal gøre sig fri af det developerdrevne byggeri og bygge boliger, som ikke først og fremmest skal sælges dyrest muligt. Men samtidigt tror vi på, at den viden og de erfaringer, bygningskulturen og arkitektfaget har oparbejdet gennem mange års arbejde med at udvikle gode boliger, kan komme selvbyggerne til gode. Derfor håber vi, at denne publikation bliver begyndelsen til en dialog mellem selvbyggere og arkitekter, hvor begge parter kan inspireres og lære af hinanden.

Denne bog kan med fordel bruges, når selvbyg-processen på Musicon går i gang. Vi skrevet den med forhåbningen om at bidrage til at jeres diskussioner, idéer og byggerier munder ud i kvaliteter, der kan påvirke boligbyggeriet og arkitekturen fremadrettet.

I de følgende afsnit diskuterer og formidler vi udvalgte kvaliteter og problemstillinger, vi tror er relevante for arbejdet med udformningen af jeres kommende bolig. Vi glæder os til at se hvad I kommer frem til!

Mange hilsner,

Roskilde Kommune, Rådgiverholdet og Musiconsekretariatet

VELKOMMEN TIL MUSICON

Musicon er en ny kreativ bydel i det sydlige Roskilde. Byudviklingen af Musicon er sket med en massiv satsning på kulturen som en dynamo for bydelens dannelse og med en klar strategi om at udvikle bydelen sammen med de fremtidige brugere. Byudviklingen på Musicon er baseret på en række bæredygtige principper omhandlende bevaring af historiske spor, håndtering af affald, afledning af regnvand, trafikultur og gode rammer for beboerinddragelse- og fællesskaber.

Bydelen er skabt nedefra for og med lokale aktører og gode kræfter, og det ligger i hele bydelens essens, at her skal der være plads til det kreative, det selvgroede og det initiativrige. Det kreative og innovative skal også gerne komme til udtryk i boligbyggeriet - derfor gives der plads til selvbyggede boliger.

Bydelen rummer også mange lokale ressourcer og gode kræfter man kan trække på, især i en byggeproces og etablering af naboskab og fællesskaber. Forskellige foreninger og virksomheder har til huse i bydelen, og der er mange eksisterende miljøer og faciliteter man kan blive en del af. Her kan blandt andet nævnes Kunstsmedjen – en forening med kunstværksteder, Hal 12 - en skaterhal, Raastof Roskilde – en øvelokale-forening og et Makerspace – et værkstedsfællesskab. Derudover er der en række fælles byrum til events og ophold, der er udformet til bydelens beboere og brugere.

•

DEFINITION

Selvbyg sætter beboerne i rollen som bygherre og giver et kreativt frirum til at realisere egne boligdrømme – fra rækkehuset til det fælles lejlighedskompleks. Selvbyg kan betyde at banke søm i og at skære med fukssvans. Det kan også betyde samling af præfabrikerede elementer. Det kan sågar henvise til det organisatoriske og dialogbaserede samarbejde med rådgivere, der fører til beboernes direkte indflydelse på det byggede.

Formålet er at slutbrugeren, beboeren, gransker sine egne drømme og præger sin egen bolig. Med Selvbyg på Musicon er vi optaget af at skabe by- og boligudvikling, der har de kommende beboere i centrum. Vi tror på, at det vil medføre gode og nødvendige arkitektoniske eksperimenter som supplement til den meget homogene, developerdrevne boligudvikling. Selvbyg kan både løses individuelt af enkelte husstande eller kollektivt som en fælles byggegruppe, og skalaen i byggerierne kan dermed også variere.

Før vi går videre, er det nødvendigt at præcisere de betegnelser vi bruger i denne bog. I Selvbyg Musicon har vi valgt at invitere til to forskellige typer af selvbyg, individuelt og kollektivt. Hver form indeholder både muligheder, begrænsninger og benspænd. Hvilken form for selvbyg der passer jer bedst, kan kun I vide – alt fra ønsker til fællesskab, skabertrang, kompetencer eller økonomisk råderum kan være med til at påvirke denne beslutning

De to selvbyg typologier er opstået ud fra et ønske om at give plads til forskellige tilgange til selvbyg, og for at hjælpe processen i gang med nogle klare rammer og forventninger, man kan forholde sig til. Rammerne er samtidig også frie, og man skal selv være med til at forme detaljerne omkring byggeproces og bolig. Og hvem ved, måske opstår der i løbet af processen blandingsformer og overlap.

→

SELVBYG - INDIVIDUELT ELLER KOLLEKTIVT?

Den første form for selvbyg i Musicon, er den mest kendte – man bygger sin individuelle bolig på egen grund. Husene vil være rækkehuse der bygges mur mod mur med nabohusene, og dermed vil ens projekt være afhængigt af samspil med naboerne og deres byggeri. Der tale om små grunde på Musicon i en tæt, urban kontekst. Det individuelle hus bliver altså et byhus, snarere end et parcelhus.

Individuel selvbyg er kendetegnet ved en høj grad af selvbyggerånd, der skaber grundlag for stor variation, forskellighed og personlige præferencer. Dog er ambitionen stadig et stærkt fællesskab på tværs af matrikelskæl, og de individuelle selvbyggere opfordres til at samarbejde om at skabe godt naboskab. Den individuelle bygherre kan vælge selv at stå for store dele af realiseringen af sin bolig - fra udvikling til opførelse - men bygherren kan også vælge at hyre rådgiver og entreprenør til at varetage dele af eller hele projektet.

Man kan også overveje at udvikle sit projekt med inspiration i minimums- og råhuse. – først opføres en minimumsbolig, som indeholder det basale og er klar til at selvbyggerne kan flytte ind. Umiddelbart bagefter, eller over tid, kan selvbyggerne opføre ud- og tilbygninger.

Dette kan lade sig gøre hvis man går sammen naboer imellem og får en professionel entreprenør til at bygge en mængde ens råhuse, man som selvbygger kan bygge videre på.

Den anden selvbyggerform er kollektivbyg. Denne selvbygform løses i en fælles organisering, hvor selvbyggere samler sig i en forening, der agerer kollektiv bygherre.

Kollektivbyg består af enten en række individuelle boliger med fælles arealer, eller som etageejendom. Graden af selvbyg ved etagebyg kan variere fra opførelse af en ejendom med færdige lejligheder til opførelse af en ejendom kun med de nødvendige elementer påkrævet for beboelse, hvorefter den enkelte beboer kan færdiggøre det selv.

Ved kollektivbyg er ansvar og opgavebyrde fordelt på flere personer og udliciteret helt eller delvist til rådgiver(e) og entreprenør. Komplexiteten er høj ved etagebyggeri og det kræver et byggefællesskab, der er engageret. Det kan være en fordel at alliere sig med en samarbejdspartner, der agerer bygherre.

Alle former for selvbyg udfordrer de almindelige byggeprocesser vi kender i dag. Derfor skal man også være forberedt på at tage ansvar i processen – Roskilde Kommune, Musicon Sekretariatet og deres rådgivere vil være sparringspartnere i en udbuds- og udviklingsproces. Og derudover skal man som selvbygger selv hyre rådgivere til eget projekt.

Som selvbygger bliver man pioner, der er med til at udforske hvordan selvbyggeri kan blive en etableret boligform i Danmark.

INSPIRATION

Selvbyg Musicon er det første danske eksempel på, at en kommune udvikler rammer for, at borgerne i fællesskab kan bygge deres eget boligområde. Men selvom vi ikke har set præcis den situation før, er der mange fortilfælde, man kan lade sig inspirere af.

Christiania har i 50 år været et eksperimentarium for dansk boligbyggeri, og er i dag en internationalt berømt bydel, blandt andet kendt for sin særegne arkitektur. [1] [2] Det danske arkitekt- og kunstnerpar Carsten Hoff og Susanne Ussing har eksperimenteret med selvbyg som en strategi for boligbyggeri. Deres værker kunne i 70'erne opleves både i Thylejren og på Louisiana. [3]

I Bådehavngade i Københavns Sydhavn findes et unikt miljø. [4] Som nabo til Fiskerihavnen og dennes skurby, har beboere selv bygget huse på grunde de ejer fælles i en andelsforening. Grundene er tæt bebyggede med en masse forskelligartede huse, som ofte rummer både erhverv og bolig. Imellem husene er der et usædvanligt levende byrum, hvor livet fra de små huse rykker udenfor, når vejret tillader det. Husene bærer præg af den forskellighed, som kendetegner beboergruppen.

I udlandet findes gode eksempler på vellykkede selvbyg-projekter, som i deres rammebetingelser minder om Selvbyg Musicon. I Tyskland findes en lang tradition for selvbyg, særligt i konstellationen 'Baugruppen', eller på dansk, 'byggegrupper'.

I Tübingen og Freiburg har kommunen udbudt grunde til selvbyggere, der er gået sammen i byggefællesskaber. Udover arkitektonisk variation har det har givet de nybyggede bydele stor fokus på bæredygtighed og social sammenhængskraft. Efterhånden er der opstået en hel tradition for denne type byudvikling, hvor i kommune, banker, entreprenører og borgere samarbejder. [5]

I Holland kan man i byer som Amsterdam og Almere finde store boligområder med forskellige typer af selvbyg, alt sammen faciliteret af særlige planlægnings- og rådgivningsafdelinger i kommunalt regi. [6] [7]

I Chile har tegnestuen Elementals project Quinta Monroy fået massiv international opmærksomhed. [8] Måske fordi det så tydeligt fremgår hvad der er på færde: Ejendomsudvikleren byggede et halvt hus per familie, som, efterhånden som de har fået råd, selv har bygget deres boliger færdige.

[1] ©Anne Romme

[2] ©Anne Romme

[3] ©Andreas Trier Mørk, det Kongelige Akademi - Docs

[4] ©Silje Eroy Sollien

[5] ©Vandkunsten

[6] ©Anne Romme

[7]

[8]

→

Et eksempel på kollektivt selvbyg i urban kontekst er Køge Kyst. Her flyttede de første fællesbyggere ind i deres lejligheder i foråret 2021, og projektet, tegnet af Tegnastuen Vandkunsten, har været med til at sætte selvbyg på dagsordenen i Danmark. [8] [9]

I Svartlamon, en eksperimenterende bydel i Trondheim, har Nøysom Arkitekter i samarbejde med de lokale beboere bygget fem sammenhængende boliger, der udforsker selvbyg med en særlig bæredygtig agenda. [10]

Vrijburcht i på Steigereiland i Amsterdam, opført i 2007, er et andet eksempel på kollektivt selvbyg. Her er en stor gruppe borgere gået sammen om at bygge en hel boligblok med egen restaurant, teater, fælles gårdrum, værksted, med mere. [11]

La Mémé, (Maison Médicale) blev opført i begyndelsen af 1970'erne på et universitetscampus i Bruxelles. Det er designet af Atelier Simone et Lucien Kroll i tæt samarbejde med de studerende, som skulle bo i bygningen. [12]

Erfaringer fra udlandet viser, at gode bydele og beboelseskvarterer opstår der, hvor beboerne føler et tilhørsforhold til deres by. Her kan selvbyg spille en afgørende rolle, fordi byggeprocessen er med til at etablere et sådan fællesskab – selvbyggerne bliver boende længere, er med til at bygge det gode fællesskab de selv ønsker, og naboskabet begynder allerede inden man flytter ind.

Samtidig er selvbyggere tilbøjelige til at gå længere med reelt bæredygtige tiltag. Nogle eksperimenterer med nye byggematerialer, mens andre har ambitioner om at gentænke og forfine traditionelle byggemetoder. Fordi man står frit i forhold at sætte rammerne for sin bolig, er der ingen der har monopol på den gode smag, en rigtig løsning eller ønsker at profitere på ens hjem.

Erfaringer viser, at selvbyg typisk har høje ambitioner for nyt boligdesign og -funktioner. Resultatet bliver ofte en særegen arkitektur - både den enkelte bolig og de omkringliggende byrum. Selvbygboligen er en innovativ bolig, der lever op til og genopfinder nutidens mange boligbehov.

[8]

[9]

[9] ©Vandkunsten

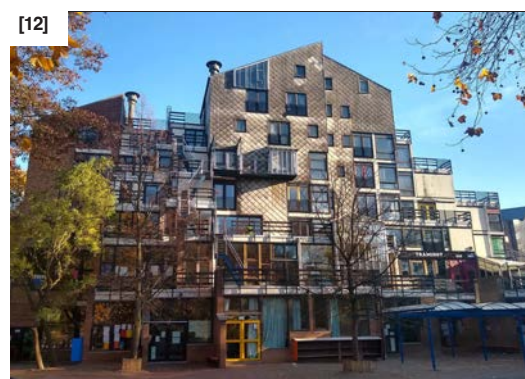

[10]

[10] ©Nøysom Arkitekter

[11]

[12]

VISIONER FOR *BOLIGEN*

Vi vil alle gerne sætte vores præg på vores egen bolig. Boligen er vores hjem. Det sted, hvor vi føler os trygge, udvikler os, ser vores børn vokse op, er sammen med familie og venner. Vi indretter vores bolig så den indeholder de ting, vi holder af og bærer præg af vores minder og præferencer. Sådan så vi føler os hjemme.

De fleste nybyggede boliger bygges af developere eller boligselskaber. Her er store økonomiske interesser på spil, og det er afgørende for disse bygherrer, at boligerne kan sælges igen. Derfor er alle disse nyopførte boliger påfaldende ens inde bag facaderne. De samme antal kvadratmeter, de samme hvidmalede rum og den samme type rumfordeling. Byrummene rundt omkring og imellem disse byggerier minder også påfaldende meget om hinanden. Der er først og fremmest tænkt på salgbarheden af den enkelte lejlighed og mindre på fællesskabet. I hvert fald er der ikke mange spor af forskellighed og de mennesker, som senere skal flytte ind.

Ved at være en del af selvbyggerne i Musicon, har man mulighed for at gøre op med disse "copy and paste"-løsninger og "one size fits all"-arkitektur. Hvis man blev uddelt et blank ark og havde ingen begrænsninger, hvordan ville man så beskrive sit drømmehjem?

VISIONER FOR BOLIGEN

Ifølge Danmarks Statistik findes der i dag 37 forskellige familieformer – og generelt i samfundet er der sket en forandring af hvordan vi opfatter familien og familielivet. Men det er stadig boligen til en kernefamilie, der er normen, og vi har i dag en situation hvor det moderne familieliv skal tilpasses ældre opfattelser af den gode bolig.

Hvad er vigtigst i jeres liv? Måske skal man have plads til familie og venner, hvor spisestuen er i centrum med plads til mindst tyve af sine nære og kære til middag og hygge! Eller er det filmaften der samler familien, hvor tre generationer kan få plads i sofaen, der fylder stuen fra ende til anden? Boligen kan også være minimal – måske for at give plads til både køkkenhave og blomsterbed, eller fordi man har en ambition om at leve så klimavenligt som muligt.

Lige meget hvordan ens drømmebolig er formet, hvad den indeholder eller kan, er det et godt sted at starte med det man mener er vigtigst for en selv. Tag en snak med dig selv, med hinanden eller med jeres venner – hvilke nye tanker og ideer kommer frem når I beskriver jeres boligdrømme? Kommer I på andre overvejelser eller muligheder, efter at have læst denne bog?

•

[11] Byfællesskabet, Odense

[12] Selvbyg, Amsterdam

[13] Råhus med monteret etagedæk. Amsterdam

VISIONER FOR BOLIGEN

HVAD KAN MAN DELE?

Boligen er vores mest private rum. Her kan vi være os selv, væk fra offentligheden. Men enhver bolig indgår også i de omgivelser, den ligger i. Et parcelhus gemmer sig ofte bag en hæk, og en boligkarré i byen har af nødvendige årsager en lukket facade mod gården – men i Selvbyg Musicon er der potentiale for at gøre mange andre ting. I skal ikke bare bygge boliger, I skal også bygge en by.

Byen består af offentlige rum, hvor alle må passere igennem og tage ophold, men også af fælles rum, som defineres og varetages af en gruppe mennesker, som har forpligtet sig på fællesskabet omkring rummene.

Vores private bolig kan suppleres af aktiviteter og rum, som vi deler med andre. Nogle gange går vi på restaurant i stedet for at spise i vores private køkken. Andre gange i biografen i stedet for at se film hjemme i sofaen, bader i svømmehallen i stedet for i vores eget bad, eller overnatter på hotel i stedet for at sove hjemme. Alt dette gør vi for at berige vores liv og opleve ting i fællesskab med andre.

I Selvbyg Musicons mellemrum er der potentiale til at supplere de private rum med gode, berigende fælles rum. Rum som afspejler beboernes interesser, hobbyer og kompetencer. Det kan både være indendørs og udendørs rum.

Måske har man lyst til at etablere et udekøkken, som kan være midtpunkt for sommersæsonens grillaftener? Her kan også dyrkes mad i fællesskab i højbede, urtehaver eller et fælles drivhus. Er der behov for og kompetencer blandt beboerne til at etablere et fælles værkstedsskur – eller flere? Alt fra træ- og metalværksted, til sauna og vildmarksbad. Går man flere sammen om et fællesbyg er der flere muligheder - måske kan man etablere et fælles gæsterum, man kan booke overnattende gæster ind i ved behov, eller gå sammen om det keramikværksted man altid har drømt om.

I takt med at hver bolig får defineret sin udformning, vil mellemrummet begynde at få karakter. Måske kan den proces endda foregå samtidigt – de enkelte boliger udformes i samspil med de tanker, der opstår om fælles uderum.

Enhver, som har indgået i et fællesskab, ved, at det kræver organisering og økonomi. Hvis de fælles rum skal fungere, er det ofte nødvendigt at gøre det formelt som en forening eller en anden form for organisering, som sikrer, at rummene bliver vedligeholdt, fornyet og forandret, når der er behov for det.

●

VISIONER FOR BOLIGEN

ERHVERV

Musicon er en spændende og attraktiv bydel med markante kulturinstitutioner, stærke frivillige aktiviteter og et blomstrende erhvervsliv med mange iværksættere og startup-virksomheder. Området har udviklet sig til et kreativt vækstcenter i Roskilde Kommune, og bydelen tiltrækker konstant nye kreative kræfter.

Selvbyg på Musicon giver mulighed for, at man kan kombinere bolig og erhverv. Det er ikke et krav, men en mulighed.

Historisk set har der i de større danske byer været masser af småerhverv i boligområder, men i takt med at man fik øjnene op for de gener, det kan medføre (støj og forurening), blev alle de små produktionsvirksomheder flyttet ud i byernes industri kvarterer (eller videre til udlandet, men det er en anden historie).

I dag har vi heldigvis gode muligheder for at indarbejde små virksomheder i boligområder uden at det generer naboerne med støj eller forurening. Det sker bare meget sjældent – og det er en skam. Erfaringer fra udlandet viser, at nybyggede boliger i kombination med erhverv giver gode boligområder. Der er liv og aktivitet hele dagen, en god udnyttelse af kvadratmeter og byrum, en særlig identitet og tilhørsforhold.

De seneste år har vi været nødt til at vænne os en sammensmeltning af hjem og arbejdsplads. Lockdowns, hjemsendelser og hjemmekontor har været en omvæltning for mange, og mange har måtte tilpasse sin bolig for i mødekomme disse dobbeltfunktioner – spisebordet er nu også mødelokalet, gæsteværelset er transformeret til et kontor, og frokostpauserne har mistet sin charme hvis man holder den alene over tastaturet. For nogen er det at vende tilbage til kontoret en velsignelse, mens andre savner den fleksibilitet og ro hjemmekontoret gav os.

Hvis man har muligheden for at etablere et særegent hjemmekontor, enten som ansat i en virksomhed eller selvstændig, har man nu muligheden for at skabe gode rammer om det. I Selvbyg Musicon er der plads til at fra dagplejemødre, til liberale erhverv, småværksteder og kunstneratelier.

At være selvbygger er ikke kun at skabe et hjem, man har også muligheden for at forme sin hverdag. Det er måske ikke alle der ønsker fjerne distancen mellem familie- og arbejdslivet, men for nogle giver det frihed og fleksibilitet at gentænke hvordan vi bor og arbejder.

●

VISIONER FOR BOLIGEN

[14] Moryama House, SANAA Architects, Japan. Foto: Chistopher Cornecelli

Har I fået ny forståelse for jeres work-life balance de seneste år?

Hvad passer bedst for jer, og hvordan kan jeres drømmebolig understøtte dette?

Har I kendskab til et håndværk, enten professionelt eller som amatør, som I gerne vil vise frem, sælge eller lære bort til andre?

Drømmer I om at arbejdspladsen kan integreres i boligen, eller holdes separat fra familielivet?

VISIONER FOR *BÆREDYGTIGHED*

I løbet af det sidste årti har bæredygtighed gået fra at være et radikalt koncept, til et buzzword, til nu at være del af vores hverdag og daglige tale. Ambitionen om en mere bæredygtig fremtid deles på tværs af samfundslag, og byggeriet er på ingen måder undtaget fra denne dagsorden. I Danmark står byggeriet for omtrent 30% af alle CO₂-udslip, og de seneste år er der derfor kommet flere krav og standarder for at få en mere bæredygtig byggebranche.

Til trods for at ordet bæredygtighed nærmest er blevet synonymt med klimakrisen, favner begrebet også sociale og økonomiske problemstillinger. Derfor kan det være godt at præcisere, om man taler om bæredygtighed i form af miljømæssig kvalitet, social kvalitet eller økonomisk kvalitet – nogle løsninger er rettet mod ét aspekt, andre kan løfte flere problemer på samme tid. Ofte har vi ikke universelle svar på alle udfordringer, og derfor er det vigtigt at vide hvilken form for bæredygtighed man ønsker at skabe visionære løsninger for.

Miljømæssig kvalitet i byggeriet måles oftest i form af CO₂-udslip og ressourceforbrug. Det er muligt at omregne materiale- og ressourceforbrug til CO₂-ekvivalenter under selve konstruktionen, men hvad med vedligehold og energiforbrug efter boligen er fuldført?

Samtidig findes der også faktorer, som ikke entydigt kan omregnes til tal og kvotienter. Forskning viser, at et smukt hus opført i holdbare materialer, som patinerer med ynde, vil have tendens til at blive stående længe, med et incitament til at passe på det og renovere det løbende. Det er i sig selv bæredygtigt.

→

Social bæredygtighed fylder mindre i danskernes bevidsthed, til trods for at det kan påvirke vores hverdag i stor grad. At føle sig tryk, sund og forbundet til andre mennesker er universale behov, og arkitektur kan have stor påvirkning på hvordan disse behov kan imødekommes. En bolig er ikke kun fire vægge og et tag, det er også et hjem, hvor ens liv leves og minder skabes. Og et boligkvarter danner rammerne om vores børns opvækst og vores egen livsbane.

Økonomisk bæredygtighed er af de tre, måske den der er nemmest at regne på. Det koster penge at bygge sin drømmebolig, og dermed skal man overveje, hvordan man vil forvalte de begrænsede økonomiske ressourcer man har til rådighed. Vil man betale mindre for byggematerialerne her og nu, hvis det alligevel vil kræve hyppigt og kostbart vedligehold? Vil man planlægge boligens rumfordeling, så børnenes soveværelser kan slås sammen eller transformeres efter de forlader reden?

Dette kapitel belyser nogle få aspekter af bæredygtighed, men temaet er mangfoldigt og komplekst. Vi håber det kan hjælpe jer til at formulere en vision for hvilken form for bæredygtig bolig I drømmer om!

•

MATERIALER

Et godt hus består af gode materialer. Men hvad er godt, smukt, holdbart, bæredygtigt og økonomisk når man er selvbygger? Det er der heldigvis ikke ét svar på og det åbner for et utal af muligheder og kombinationer. Som mennesker reagerer vi på de overflader, dufte og lyde vi omgiver os med, og når du skal vælge, er der både mulighed for at hente inspiration fra dit barndomshjem, de nære omgivelser eller måske fra en rejse du har været på. Afsnittet her skal ikke ses som et fuldendt katalog, men startskuddet til at tænke over, hvad du vil bygge med.

Konstruktionen er husets skelet. Derfor bestemmer det også, hvordan du kan flytte om på rum, skabe åbninger, hvor store spændvidder der kan være, og hvordan du hægter resten af husets materialer fast. For selvbyggere er træet en god ven - det er billigt, bæredygtigt og smukt. Og så dufter det godt! Det er også et overskueligt materiale at forarbejde. En klassisk tømmerkonstruktion med synlige dragere og søjler er oplagt. Man kan også vælge et nyere materiale som CLT, der fremstilles industrielt og hurtigt samles – til gengæld giver man køb på fleksibilitet. Alle metoder har deres fordele og ulemper. En anden metode er at bygge med ekstruderede ler-blokke, der potentielt kan spare dig for isolering.

Facaden er husets ansigt og hud. Det er den man sidder opad en solskinsdag i maj og som regnen løber nedad i efteråret. Der er tunge facader som teglsten, der patinerer smukt, men som også har et stort klimamæssigt aftryk. Her er genbrugstegl en mulighed. Lette facader har typisk et lavere klimamæssigt aftryk. Træ er også her et oplagt valg - gerne som ubehandlede brædder, spån eller måske brændt - en ældre byggeteknik, der stadig virker. Pandeplader i metal muliggør en helt anden palette af farver og man kan også bruge gamle tagplader, vingetegl eller sågar ventilationsrør, til at give facaden et helt andet varieret udtryk, der samtidig er bæredygtigt. Et tagudhæng kan indtænkes som en effektiv måde at forlænge levetiden for materialerne og samtidig give karakter til huset.

→

Et hus består af mange lag og dem man ikke ser kan være afgørende for komfort, indeklima, ressourceforbrug og økonomi. Har man byggeteknisk mulighed for at undgå en dampspærre, fuge eller overfladebehandling i plastikmaling kan man spare på både tid, økonomi og klimaaftryk og gøre huset lettere at bygge om på. Isoleringsmaterialet er noget af det, der i produktionen udleder store mængder CO2, så hvis man kan lægge muslingeskaller i terrændækket eller bruge hemp-crete i ydervæggen er der også her muligheder for at tænke nyt.

Tag på opdagelse på genbrugsstationen, et frilandsmuseum, på Christiania eller den fædrene gård og find ud af hvilke materialer, der tiltaler dig.

•

[15] Foto: Andreas Trier Mørk, det Kongelige Akademi - Docs

SELVBYGGERBOGEN

VISIONER FOR BÆREDYGTIGHED

Et værktøj til at udvælge materialer med er Byggeriets Materialepyramide. Ligesom med kostpyramiden kan man se hvilke materialer det er godt at bruge meget og lidt af i forhold til klimamæssig påvirkning. Find den på www.materialepyramiden.dk.

TILPASNINGSDYGTIGHED

Vores boliger er ikke permanente eller statiske. Vi har altid renoveret, ombygget og -møbleret, bygget på og fjernet fra vores boliger, både indvendigt og udvendigt. Vores behov og ønsker ændres over tid, sammen med vores livssituation og økonomi, og vi ønsker gerne at vores bolig skal kunne imødekomme dem, fremfor at udskifte dem helt. Mest almindelig er æstetiske renovationer, men det er også almindelig at fjerne eller opsætte nye vægge i sin lejlighed, bygge til eller at transformere dele af sin familieboli.

At sikre sin boligs tilpasningsdygtighed er ikke kun økonomisk bæredygtig - så man undgår at måtte gennemgå kostbare renoveringer eller direkte udskifte sin bolig for en anden - det gør også boligen fremtidssikret.

En måde at sikre tilpasningsdygtighed over tid er at tænke dynamisk rumfordeling og -opdeling allerede ved konstruktion. Boligens indre vægge kan konstrueres lette og genbrugbare, så to børneværelser nemt kan slås sammen når begge børn er fløjet fra reden, eller når hjemmekontoret nedlægges ved pension. Hvis man ikke har mod på at gennemgå en renovering hvert halve årti, kan rummene også dimensioneres og formgives, så de kan få nye funktioner ved en enkel ommøblering.

Ligeledes kan tilbygninger indtænkes allerede fra start. Hvis man forventer at have større pladsbehov i fremtiden, kan der ved boligens opførelse gøres klar til en tilbygning ved at undgå besværlige placeringer af teknik og rørføringer. Ligeledes kan man gå i modsat retning og opføre boligen med en tilbygning, som senere kan fjernes når ens pladsbehov i fremtiden bliver mindre.

Fleksibilitet og tilpasningsdygtighed kan være med til at boligen kan møde sine behov og ønsker over lang tid, og man dermed kan blive boende længere. Samtidig er det en gave til de næste ejere, som stadig kan få glæde af jeres tidligere hjem, selv om deres behov og ønsker måske ikke matcher dem man havde under opførelsen.

•

ENERGI- & RESSOURCEFORBRUG

Til trods for at der er i bygningsreglementet bliver stillet tiltagende skrappe krav til boligernes energiforbrug, er danskernes energiforbrug til opvarmning af deres bolig uforandret. Dette skyldes, at vi lever på gennemsnitligt flere kvadratmeter i dag, end vi gjorde før – fra 12m² per dansker i 1910, til 59m² i dag. En oplagt mulighed for at sænke sin boligs energiforbrug til opvarmning er derfor at gentænke hvor mange kvadratmeter der er nødvendige, for at skabe et godt hjem.

Hvis man indtænker solceller til opladning af elcykler og dermed kan mindske sit behov for en bil kan forbruget også sænkes.

En anden mulighed er at indtænke et udlejningsværelse til fx en pendler, en studerende eller bare gæsterne til en nabo. På denne måde er dit forbrug muligvis uforandret, men du hjælper andre til at bo fornuftigt i en kortere periode - og så er der selvfølgelig også en mindre indtjening.

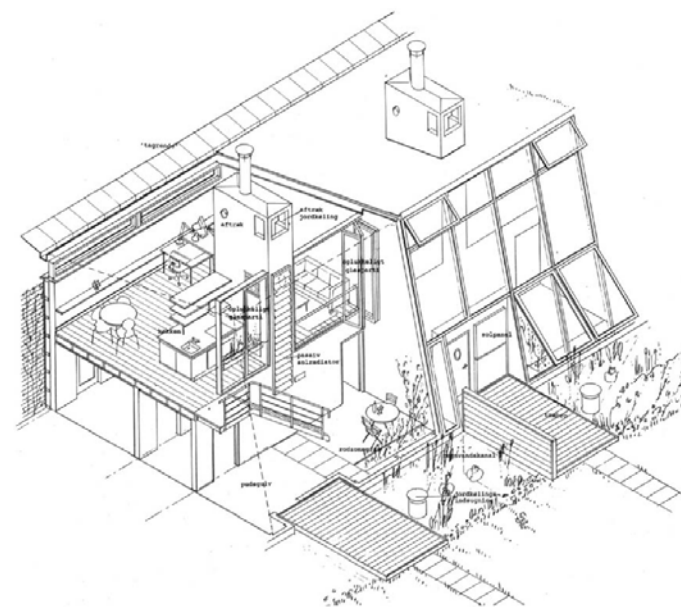
Det er ikke kun når boligen bebos, at den forbruger ressourcer og energi. Det er også miljøbelastende at udvinde, producere og transportere byggematerialer. På verdensplan står byggeriet for 40 % af det samlede CO₂-udslip, og dermed er der store besparelser at

hente i at vurdere hvor materialer kommer fra, hvor langt de er blevet transporteret, hvordan de er fremstillede og hvor store mængder, man skal bruge. Og ikke mindst er det værd at overveje, hvor mange kvadratmeter, man vil bygge. Kan I ved at lægge nogle af dagligdagens funktioner ud i fællesarealer spare kvadratmeter?

En mulighed er at vælge materialer der har lave udslip ved udvinding og produktion, som for eksempel træ. Men man kan også begrænse sine materialers udslip ved at vælge genbrugte, fremfor ny-producerede, materialer. På samme måde, kan man begrænse fremtidige udslip ved at bygge sin bolig på en måde, så den kan pilles fra hinanden igen, uden at beskadige materialerne.

Danske husholdninger står for omtrent 25 % af alt vandforbrug i Danmark. Hvis man ønsker at minimere sit vandforbrug, findes der mange muligheder, både nemme og mere radikale. For eksempel kan man ændre sin adfærd, så man ikke unødigt forbruger vand: undlade at vande græsplænen, tage kortere bad eller investere i hvidevarer med lavt ressourceforbrug. Man kan også lave mere innovative løsninger, som for eksempel at indsamle regnvand der kan bruges til haven eller til toiletskyl.

•

VISIONER FOR *NABOSKAB*

At bo i byen, er at bo i fællesskab med andre – og derfor er ambitionen at Musicon også bliver en bydel med godt naboskab. Hvordan man forholder sig til sine omgivelser og naboer kan tage mange former, og derfor vil vi gerne forstå jeres vision for det naboskab I ønsker at deltage i.

Fordi selvbyg er mere almindeligt udenfor de urbane byområder, har vi ikke store erfaringer med hvordan er selvskabt naboskab kan udfolde sig. Til gengæld har vi ønsker om at videreføre de stærke danske værdier om fællesskab, så Musicon kan blive et pragteksempel på innovative måder at tænke generøsitet og naboskab.

I skal alle bygge jeres egen bolig, og den nye bydel I skaber sammen, vil blive unik af den grund. Der vil også opstå en anden form for sammenhold af at gennemgå denne proces sammen – der er forskel på at bygge i Musicon og på egen parcelhusgrund.

Hvordan kan man vise hinanden respekt og generøsitet? Er det i måden boligens knopskydninger ikke generer naboer, ved at kaste skygge? Eller er det i måden man inviterer til samtale og samvær, ved at placere en bæk ved fortovet?

I Musicon ønsker vi ikke at skabe et kunstigt fællesskab, vi håber det vil opstå naturligt gennem dialog og samarbejde. Man kan hver især give lidt, så alle kan få meget. Man kan invitere ind, dele ud, eller mødes på tværs. Om man vil bygge et stort fælleshus for hele bydelen, eller mindre mødepladser på flere steder, er op til jer, men vi håber man også ser værdien i at dyrke det gode naboskab.

•

[16] Nøysom Arkitekter

[17] Østergro, København

ET ANSIGT TIL BYEN

Facaden vil opleves som boligens ansigt til byen, og kan være med til at fortælle en historie om ens bolig, visioner eller værdier. Den kan være spraglet og vild, eller den kan være stram og enkel. De materialer man vælger, vil være med til at fortælle en historie om boligens opførelse, eller man kan vælge at behandle facaden, med for eksempel maling eller puds, for at give den kulør. Man kan også vælge at arbejde med sirlige udsmykninger, eller holde det stilrent med enkle detaljer.

Det kan være en god ide at diskutere med naboerne i byggefeltet, om der er stemning for at enes om et materiale eller en farve, som går igen i mange af husene. Det kan være med til at skabe en fornemmelse af sammenhæng, og det kan give området en særlig karakter, som står stærkere frem, end hvis alle husene er helt forskellige. Hele Musicon-bydelen er kendetegnet ved en række meget forskelligartede byggerier – både boliger og institutioner. Hvordan forholder Selvbyg Musicon sig til det?

Selvbyg-projektet er jo netop sat i verden for at afprøve nye måder at bygge bolig på i mange mindre, forskellige eksperimenter. At finde en balance mellem ensartethed og forskellighed er en spændende diskussion, men i sidste ende er selvbyg jo netop kendetegnet ved, at beboerne i hvert hus eller lejlighed skal have mulighed for at have indflydelse på deres egen bolig.

[18] Hus til tre generationer. Beta Office, Amsterdam. Foto: ©Ossip van Duivenbode

Lige som facaden er med til at skabe et ansigt, er vinduerne med til at skabe øjne – for både indsyn og udsyn. Størrelsen og placeringen af de enkelte vinduer vil ikke kun give jer mulighed for at skabe særlige kig ud fra boligens værelser, men også give naboerne et indblik i ens liv.

Mange vil studse over at ville ønske at sine naboer får indsyn til ens private rum, men dette er et vigtigt aspekt i at føle sig tryk når man bevæger sig rundt i gaderne. Den amerikanske journalist og aktivist Jane Jacobs beskrev dette fænomen som “eyes on the street” – når man går alene på gaden i mørket, er det betryggende at se lys og liv i vinduerne, så man ikke føler sig helt alene.

Stykket mellem boligen og omgivelserne er helt særlig. Vi kalder det en kantzone. I dette område formidles overgangen mellem det private og det offentlige. Stykket kan selvfølgelig bruges til beplantning af forskellig art, men det er også et oplagt sted at stille nogle cykler, en lille bænk e.lign. Uanset hvad er det godt at overveje hvordan det første møde mellem ens grundstykke og resten af byen skal være - hvordan kan jeg give tilbage til det fælles rum mellem grundene?

•

[19] La Borda kooperativ, Barcelona

Hvordan ønsker I at jeres bolig kan være med til at skabe en tryk og rar bydel?

Hvis I skal beskrive jeres boligs facade som et ansigt, hvilke træk skal den så have?

AT MØDES

Et godt naboskab kan tage mange former.

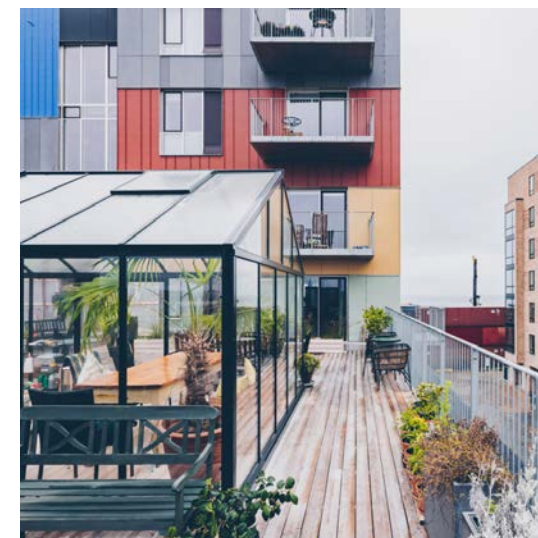
Kan man tænke på måder, man kan være venlige og generøse overfor sine naboer? Hvordan ville man blive glade for at blive mødt af naboer når man kommer hjem, og hvordan kan man give den samme glæde tilbage?

Et oplagt sted kan være at overveje sin forhave. Om den er stor og frodig, eller bare det minimale, er der stadig plads til at give noget tilbage til byen. Måske er der plads til en lille bæk? Denne bæk kan både være der når man drikker sin morgenkaffe om søndagen, så man kan hilse på naboerne og så man kan holde øje med børnene der leger i gaden. Den samme bæk kan også give bedstemor til børnene i nr. 22 et sted at hvile sig, som et stop på vejen til busstoppet, eller til teenagerne der lige er blevet kærester.

En anden mulighed er at have en lille bod med salg af overskydende grønt fra køkkenhaven eller syltetøjsglassene der ikke fik plads i fryseren, efter en særlig god brombærsæson.

Det er kun fantasien der sætter grænser for hvordan man kan pleje det gode naboskab. Nogle gange kan et lille 'hej' på en travl mandagsmorgen være nok, andre gange kan det være hyggeligt at blive inviteret på middag senere på ugen. Man behøver ikke altid mødes fysisk for at vise sine naboer generøsitet – at gøre sig umage med blomsterbedet på hjørnet, løfte en væltet cykel eller bare samle op efter sin hund, kan være nok til at man føler man bor et sted hvor man hører hjemme i et fællesskab.

•

Hvad gør andre, der hvor du bor, der får dig til at føle dig hjemme?

Hvad kan I gøre, for at skabe et generøst fællesskab?

DEN VIDERE PROCES

Som selvbygger bliver man en del af en udviklingsproces med andre kommende selvbyggere og Roskilde Kommune. Samtidig er der mulighed for at komme i dialog med professionelle rådgivere, ligesom det anbefales at man som selvbygger også allierer sig med rådgivere. Systematisk rådgivning af høj kvalitet er en vigtig del af projektet, der skal reducere økonomiske og tidsmæssige risici.

Når man skal være selvbygger i Musicon bydelen bliver man en del af en bydel og et fællesskab. Derfor er ambitionen at understøtte det gode naboskab. I skal alle bygge jeres egen bolig, og den nye bydel I skaber sammen, vil blive unik af den grund. Der vil også opstå en anden form for sammenhold af at gennemgå denne proces sammen – der er forskel på at bygge i Musicon og på egen parcelhusgrund.

I Musicon ønsker vi ikke at skabe et kunstigt fællesskab, vi håber det vil opstå naturligt gennem dialog og samarbejde. Man kan hver især give lidt, så alle kan få meget. Man kan invitere ind, dele ud, eller mødes på tværs. Om man vil bygge et fælleshus, eller mindre mødepladser, er op til jer, men vi håber, at I også ser værdien i at dyrke det gode naboskab.

Processen giver plads til, at man kan sparre på tværs, både i udviklings- og byggeproces. Derudover skal den inspirere og opfordre til at udfolde og konkretisere personlige og originale boligvisioner sammen eller hver for sig. Roskilde Kommune samt rådgivere vil tydeliggøre hvilke krav og forventninger man som selvbygger vil blive mødt af i rollen som bygherre, herunder arbejdsbyrde, -opgaver og ansvar.

•

TIDSHORISONT

At købe en ny bolig kan tage nogle måneder - derimod kan det tage år at bygge den selv. Man skal derfor være forberedt på at investere tid og tålmodighed i projektet. Denne bogs formål er at hjælpe jer med at udforme en ansøgning til Selvbyg Musicon, men hvornår man vil kunne flytte ind, kan vi ikke fortælle jer endnu.

Følgende tidslinje vil give jer et overblik over hvad man kan forvente der skal ske i det videre forløb:

Mobilisering

Selvbyg på Musicon markedsføres gennem online platforme samt i udvalgte aviser. Derudover vil der på Musicon bydelens hjemmeside være al info om projektet samt mulighed for opskrivning på interesseliste.

Roskilde Kommune vil løbende informere igennem interesselisten og have løbende dialog med interesserede.

Der afholdes åbne netværksmøder, som inviterer et bredt publikum ind. Her præsenteres selvbyg, processen samt mulighederne på Musicon.

Workshops

Der afholdes workshops på Musicon, som faciliteres af Roskilde Kommune. Her bliver modellen for selvbyg beskrevet, samtidig med at de arkitektoniske visioner og ideer for selvbygkonceptet på Musicon præsenteres. Derudover skabes der rammen om netværk mellem potentielle selvbyggere - individuelle som kollektive.

Formålet er at sikre, at det fra start i processen er klart, hvilke arkitektoniske visioner, der er for området. Det er også formålet, at gøre det tydeligt for selvbyggerne, hvilke krav der stilles til dem i udbuddet og sparre med dem om projektmaterialets indhold og omfang. Kommunen vil sammen med sine rådgivere afvikle workshops og indgå i dialog med selvbyggerne. Selvbyggerne skal dog finde egne rådgivere til den konkrete udvikling af deres eget projektmateriale.

Derudover er det også muligt for kommende selvbyggere at opbygge relationer til andre interesserede der potentielt vil kunne indgå i et kollektivbyg eller andre grader af samarbejde.

Der udarbejdes referater af workshopforløbet som bliver offentlige tilgængelige og evt. vedlagt som bilag til udbud. Materialet samles og offentliggøres på den målrettede hjemmeside om selvbyg på Musicon på www.musicon.dk.

Udbud

Udbuddet offentliggøres og alle skal have mulighed for at ansøge om at blive selvbygger, uafhængig af viden, kompetence og erfaring med at (selv) bygge. Forventningerne til den visuelle karakter af ansøgningen er minimal, mens forventningerne til visionen er maksimal. En fremtidsvision skal overbevise om selvbyggerens bidrag til at understøtte et levende, socialt og bæredygtigt miljø på Musicons selvbyggergrunde.

Ansøgninger kan også skrives sammen af flere selvbyggere med en hensigt om at skabe et kollektivbyg.

Det er væsentligt, at der udvælges projekter, der i sidste ende kan realiseres. Tilbuddene vil blive evalueret på baggrund af tildelingskriterierne, der vægter arkitektonisk kvalitet, bæredygtighed, naboskab og realiserbarhed højt. Ordlyden af kriterierne vil blive præciseret og offentliggjort sammen med udbuddet i løbet af mobiliseringsprocessen.

Udvælgelsesprocessen vil bestå af en evaluering af alle projekter i forhold til, hvor godt de lever op til tildelingskriterierne. Såfremt der er brug for uddybning, kan Roskilde Kommune vælge at afholde interviews.

Videreudvikling af skitseprojekt

Efter der er indgået købsaftaler indgår selvbyggerne i en udviklingsproces. Processen er struktureret i workshops, der har til formål at sikre, at byggeriet lever op til projektmateriale og tildelingskriterierne, samt at selvbyggerne kan sparre indbyrdes og med rådgivere. Det er dog vigtigt at understrege, at kommunen og dennes rådgivere kun vil inspirere og være i dialog med selvbyggerne og deres rådgivere, og således ikke rådgive om projekterne. Selvbyggerne skal hyre deres egne rådgivere, der er uafhængige af kommunes proces og information, og som varetager den egentlige rådgivningsrolle med den indflydelse og ansvar der medfølger.

Når skitseprojektet er færdigt, skal Roskilde Kommune godkende at det lever op til tildelingsgrundlaget. Med andre ord skal det sikres, at projektet slutter der, hvor det startede. Når skitseprojektet er godkendt, skal køber ansøge om byggetilladelse. Når godkendelserne er i hus, er købsaftalen endelig og grunden kan overtages.

FINANSIERING

Et byggeprojekt kan kun realiseres, hvis der er økonomiske midler til dets gennemførelse. Det er derfor et krav i forbindelse med tilbuddet at beskrive en plan for realisering af byggeriet - både hvad angår budget og finansiering.

Når man som selvbygger har et boligprojekt skal man have dialog med banker om finansiering til byggeriets udvikling og opførelse – såkaldt *mellemfinansiering* – og den endelige bolig – såkaldt *slutfinansiering*.

Bankerne kræver en professionalisme i projektet, hvorfor der skal laves en realiseringsplan og udarbejdes gode, realiserbare skitseprojekter.

En realiseringsplan kan indeholde:

- En klar projektorganisation med angivne kompetencer, roller og rådgivere
- Fastlagte tidsplaner for projektet
- Budget og likviditetsplan
- En købsoption på en grund
- Eventuel indgået kontrakt med en entreprenør

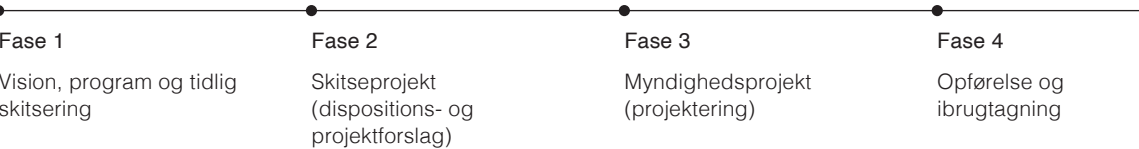
Selvbyg kræver en egenfinansiering i starten af projektet til at komme i gang med sin realiseringsplan. Er der tale om en kollektiv selvbyg, hvor man stifter en byggeforening, skal man i byggeforeningen tydeligt formidle kravet om indskud, fx. ved indmeldelse i byggeforeningen. Egenfinansieringen er med til at finansiere starten af projektudviklingen, og at de involverede parter går seriøst ind i byggeforeningen.

•

RÅDGIVNING

Når slutbrugeren også er bygherre - individuelt som kollektivt - så er der grundlæggende tale om en ikke-professionel bygherre. Der kan derfor være mindre eller større grad af uddelegering af kompetence og ansvar. Bygherren kan stå for hele realiseringen af et byggeprojekt med alt fra sikring af finansiering, projektering, myndighedsansøgning, aftaler med entreprenører, samt byggestyring og tilsyn i byggefasen. Alternativt kan bygherren hyre en rådgiver til at styre hele eller dele af denne proces for sig. På denne måde undgår bygherren at forestå selve projektarbejdet, samtidig med at risiko- og ansvarselementer pålægges rådgiveren.

Senest fra fase 2, skitseprojekt, anbefales inddragelse af professionelle rådgivere, herunder arkitekt og / eller entreprenør.

I og med, at et projekt vurderes mere risikofyldt desto større grad af selvbyg der er i det, anbefales det at bygherren - individuel som kollektiv - indgår samarbejde med professionelle aktører, for at få fordelt risikoen på flere parter, mod betaling. Omfanget og karakteren af samarbejdet kan tilpasses det enkelte projekt baseret på selvbyggernes egne kompetencer.

Som selvbygherre, individuel som kollektiv, bør man nøje overveje, hvilke ressourcer man har til rådighed i eget regi. Hertil skal man afklare om det vil være muligt at trække på disse undervejs i processen efter behov, eller om travlhed i folks hverdag vil forhindre dem i at yde deres planlagte engagement. Dette er en stor projektrisiko og et element som bør få bygherren - individuel som kollektiv - til at tilknytte eksterne professionelle kræfter til deres projekt, for at sikre en stabil fremdrift.

Det er klart, at desto større grad af selvbyg desto mere sparer projektet udgifter til rådgivere

og udførende. Dog påtager selvbyggerne sig en tilsvarende større ansvar - og risiko - for, at projektet udføres til forventet tid, kvalitet og økonomi mv. Hertil vurderes det, at banker er tilbageholdende med at finansiere selvbygprojekter med en lav grad af involvering af professionelle i projektet. Banker vil i de projekter typisk vurdere at risikoen i byggeprocessen er for stor - altså at bygherren - individuel som kollektiv - ikke vil kunne evne at forestå hele byggeprocessen som fremlagt. Ønskes en stor grad af selvbyg i projektet er det derfor essentielt, at bankerne inddrages tidligt i processen så man kan indgå i dialog omkring, hvad der skal til for at opnå mellemfinansiering og at bankerne bliver bekendt med projektets planer og mål.

VIDERE LÆSNING

Boliglaboratorium

Selvbyg Musicon er en del af Realdania og Statens Kunstfonds Boliglaboratorium, hvor syv forskellige boligeksperimenter undersøges frem mod 2025. I den forbindelse har de samlet ny viden om tendenser og udfordringer for udviklingen af danske boliger i publikationen *BoligViden*, der er tilgængelig online.

Bofællesskaber

Bofællesskaber (2021) Michael Asgaard Andersen

Historisk selvbyggere

Drømmen om eget hus (2021) Jannie Rosenberg Bendsen og Dorthe Bendtsen

Hjem, begbyggelser, by, bolig og velfærd

Hjem, bebyggelser, by, bolig og velfærd i København (2018) Peder Duelund Mortensen

Økonomi og politik

The Right to Dwell (2018) Deane Simpson (red.)

Velkommen hjem

I 2018 genåbnede Dansk Arkitektur Center i nye rammer i BLOX, og deres åbningsudstilling *Welcome Home* præsenterer dansk boligbyggeri i fortid, nutid og fremtid. Den tilhørende publikation, skrevet af Claus Bech Danielsen, Mette Mechlenborg og Marie Stender, giver et godt overblik og indføring i mange af de aspekter der påvirker vores hjem. Den er tilgængelig på dansk og engelsk. Bogen udgivet af Politikens Forlag.

Byggebogen

Er man interesseret i mere traditionel håndværksviden indenfor boligbyggeri, blev der før, under og efter verdenskrigerne udgivet flere håndbøger. Særlig vil vi fremhæve *Byggebogen* fra 1948, skrevet af arkitekt Poul Kjærgård, man kan lade sig inspirere af. Dansk Byggeskiks bibliotek har også en større samling af lignende bøger, publikationer, lovgivning og normer.

